

УДК 947.7.+943.8"19"+930.1

Афанасьев І.Ю.

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1991-1999 рр. В УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЯХ

У статті аналізується українська історіографія та журналістські аналітичні статті з проблем польсько-українських політичних та економічних відносин 1991-1999 рр., пропонується класифікація цих праць. Оцінка праць українських істориків та журналістів спирається на архівні джерела.

Польсько-українські контакти завжди привертали увагу українських істориків. І причини цього очевидні. Багатовікове співіснування польського та українського етносів, часом як сусідніх держав, часом у межах єдиної держави, було насичене подіями. Ці взаємини справили великий, а в деякі моменти й вирішальний вплив на політичний, економічний та культурний розвиток Польщі та України. Польща завжди була і залишається нині одним з головних містків між нашою країною та Західною Європою; саме через неї проходять численні стратегічні комунікації Україна - Західна Європа, а польсько-український кордон сьогодні стає кордоном ЄС. Республіка Польща є одним із стратегічних партнерів нашої держави.

Відносини між Україною та Польщею як незалежними державами підтримуються з 1991 р. - вже близько десяти років - і відзначаються великою інтенсивністю. Якщо події поточного року можна вважати об'єктом досліджень політологів та сферою дії політиків, то перебіг польсько-українських відносин 1991-1999 рр. вже час розглядати й історикам.

У той порівняно невеликий проміжок часу, який відділяє сьогодні від 1991 р., з'явилось небагато відповідних наукових праць з історії польсько-українських відносин останнього десятиліття. Переважну ж більшість досліджень, присвячених 1991-1999 рр., становлять публіцистичні та політологічні праці.

Характеристика літератури на тему польсько-українських відносин 1991-1999 рр.

ускладнюється однією дуже важливою, але досі не розв'язаною проблемою історичної науки. Проблема ця полягає в тому, що загальноприйнятого, чіткого критерію, за яким можна було б віднести певний текст до розряду історичних, немає, оскільки немає чітко встановленого критерію часової перспективи, достатньої для створення історичної праці, тобто мінімальної часової дистанції між моментом написання історичного наукового твору та верхньою хронологічною межею періоду, що досліджується. І навіть за наявності чітко визначеної часової дистанції один і той самий текст у деяких випадках можна вважати і джерелом, і історіографічною працею. Наприклад, чимало політологічних статей містять як опис фактів минулого та аргументовану їх оцінку автором (що дозволяє віднести таку статтю до історичних праць), так і аналіз останніх, сучасних авторів подій, причому у статті вперше публікуються певні статистичні дані, висловлювання політиків, урядові документи і т. ін. (що робить таку статтю цінним історичним джерелом). Прикладом такого поєднання ознак історіографічного та історичного джерела можуть слугувати і деякі книги.

Найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є розподіл літератури з даної теми на три групи.

1. Дослідження, присвячені загальним проблемам міжнародних відносин на сучасному етапі, історії Європи та окремих європейських країн і регіонів 90-х років; наукові розвідки з проблем української економіки, особли-

во зовнішніх економічних зв'язків, проблем євроінтеграції, ринкової та політичної трансформації країн Центрально-Східної Європи.

Ці праці написані в рамках різних наукових дисциплін, і об'єднує їх те, що проблеми польсько-українських відносин згадуються в них лише побіжно або не згадуються взагалі, проте факти та оцінки авторів цих праць допомагають зрозуміти причини багатьох подій та процесів історії відносин між Польщею та Україною 90-х років [1]. Крім того, деякі з цих праць містять цінні статистичні дані та описи окремих прикладів польсько-українських контактів. Такі праці є також історичними джерелами.

2. Наукові праці, в яких історія польсько-українських відносин посідає значне місце, є одним з головних або головним предметом дослідження.

До цієї групи належать досить численні історичні та публіцистичні роботи. Насамперед, дисертація Д.Горуна на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук "Польсько-українські відносини (1991-1997 рр.)". Д.Горун розглядає історію польсько-українських відносин у трьох аспектах: двостороннє політичне співробітництво; економічні відносини та співпраця в євро регіонах; культурні взаємини.

Коротко згадаємо основні висновки Д.Горуна: Захід використовував польсько-українські відносини як засіб втягнення України у сферу свого впливу і підризу, таким чином, претензій Росії на роль супердержави; аналогічну ціль переслідувала Польща, яка, прагнучи скоріше інтегруватися у НАТО і ЄС, відігравала стосовно України роль "агента" США та Німеччини; розвиток польсько-українських відносин сприяв поступовому зміцненню західного вектора зовнішньої політики України, проте до 1997 р. цей вектор так і не став домінуючим в Україні. Об'єктивними чинниками, що обмежували польсько-українську взаємодію, Д.Горун вважає зволікання України з вирішенням "проблеми ядерної зброї до 1994 р. і різний підхід до НАТО" [2].

У сфері економіки Д.Горун підкреслює роль введення гривні як фактора, що дозволив видавати державні гарантії для створення спільних підприємств та збільшення кількості польських інвестицій в Україну. У 1997 р., на думку Д.Горуна, було сформовано правову ба-

зу взаємин і здійснено перехід до безпосередніх відносин між польськими та українськими регіонами [3].

Д.Горуном запропонована періодизація польсько-українських відносин 1991-1997 рр. Період з 1989 р. до 1 грудня 1991 р. він називає підготовчим; першим періодом повноцінних міждержавних відносин вважає проміжок часу з 1 грудня 1991 р. до січня 1993 р. і характеризує закладанням правових підвалин двостороннього співробітництва; другий, на його думку, тривав від січня 1993 р. до 1997 р. - протягом нього "сторони наповнювали реальним змістом досягнуті домовленості" [4].

Цікаво, що у статті, написаній Д.Горуном у співавторстві з В.Глібовим, пропонується дещо інший варіант періодизації історії відносин між Польщею та незалежною Україною [5]. Так, нижня межа підготовчого періоду датується не 1989-м, а 1990-м роком. Перший період, названий у цій статті "романтичним", тривав, за В.Глібовим і Д.Горуном, з 1 грудня 1991 р. до початку січня 1993 р., і характеризується, з одного боку, динамічністю розвитку дипломатичних відносин, а з іншого, - браком "конкретної роботи по зміцненню українсько-польських контактів" [6]. Переломним моментом, початком "прагматичного" періоду у взаєминах між Польщею та Україною автори статті вважають прихід "до влади політиків-прагматиків: в Україні - Прем'єр-міністра Л.Кучми, в Польщі - Прем'єра Г.Суховської" [7]. Найважливішими подіями цього періоду, який, на думку авторів статті, тривав до 1995 р., були візит в Україну Президента Польщі Л.Валенси та участь Президента України Л.Кучми в урочистостях з нагоди 50-ліття визволення концтабору в Освенцимі 26-27 січня 1995 р.

Ще один варіант періодизації запропонували Д.Васильєв і Л.Чекаленко [8]. На їхню думку, перший період тривав з 1 грудня 1991 р. до середини 1993 р. і ознаменувався активізацією двосторонніх відносин, підписанням багатьох важливих документів, "пошуками оптимальних форм розвитку взаємовигідного двостороннього співробітництва як на державному, так і на громадському рівнях" [9]. Другий, що тривав з середини 1993 р. до 1995 р., "відзначився певною стагнацією в розвитку двосторонніх відносин та співробітництва між Україною і Польщею. З 1996 р. спостерігається поживлення україн-

сько-польських відносин і вихід їх на рівень стратегічного партнерства" [10].

На наш погляд, усі вищезгадані періодизації не зовсім чітко відбивають динаміку польсько-українських відносин.

На початку 1996 р. з'явилася одна з перших студій, яка містила ґрунтовний аналіз і досить цілісну картину польсько-українських відносин першої половини 90-х років, - стаття С.Пирожкова та О.Крамаревського "В контексті загальної архітектури безпеки" [11]. В ній польсько-українські відносини у сфері економіки були оцінені як досить активні. Ця активність та економічна ситуація, що склалася у Центрально-Східній Європі на 1995 рік (труднощі виходу на західні ринки, близькість загального технологічного рівня у базових галузях промисловості України і Польщі тощо), давали підстави, на думку авторів, прогнозувати успішний розвиток двосторонніх економічних відносин, їх висновок щодо двосторонніх відносин у сфері економіки такий: "Зміцнення економічних зв'язків уявляється найбільш перспективним шляхом підвищення ступеня взаєморозуміння між двома країнами, і саме цьому аспекту в даний період бажано приділити основну увагу" [12].

Дещо інакшою була характеристика господарських контактів між Польщею та Україною у статті В.Глібова і Д.Горуна, надрукованій в 1997 р. [13]. В ній автори відзначили, посилаючись на фахівців-економістів, нерозвиненість українсько-польських економічних відносин. У цій статті були описані основні спільні економічні проекти, окреслені перспективи розвитку співробітництва в окремих галузях. Автори висловили бажання, щоб економічні зв'язки посіли чільне місце у відносинах між Україною та Польщею. Найперспективнішим, на думку авторів статті, обіцяло стати регіональне співробітництво у євро регіонах "Карпати" і "Буг" [14].

Відносно докладний аналіз польсько-українських взаємин міститься у статті Д.Васильєва і Л.Чекаленко. Автори інформують читачів про усі основні спільні економічні проекти, а також про обсяги двосторонньої торгівлі. У статті наведені перспективні проекти, які могли б збільшити обсяги польсько-українського товарообігу, названі основні організації, створені для підтримки та активізації двосторонніх відносин. Найбільші надії автори покладають на співпрацю в рамках євро регіонів

"Карпати" і "Буг". Особливо велика увага приділяється діяльності останнього.

Автори статті вважають, що двосторонні контакти в економічній сфері (а також і в інших сферах) значно поживалися і вийшли на рівень стратегічного партнерства у 1996 р. Причини, на думку авторів, такі: "Активна участь України в розбудові європейської системи безпеки, внутрішньополітичний курс, спрямований на послідовне здійснення радикальних ринкових реформ, розпочатий українським керівництвом у 1994 році", низка взаємних візитів, особливо візит Президента Л.Д.Кучми до Польщі 25-26 червня 1996 року.

3. Публіцистичні та інформативні матеріали ЗМІ; значна частина з них є не тільки історіографічним, а й історичним джерелом.

В українській пресі публікації, що стосуються польсько-українських відносин, з'являються часто: адже ці відносини є дуже інтенсивними, особливо починаючи з середини 90-х років, коли навіть польсько-українські зустрічі на найвищому рівні стали відбуватися декілька разів на рік, не кажучи про візити керівників окремих міністерств і відомств, спільні конференції, виставки та інші заходи. Хроніку основних подій у сфері міждержавних відносин ведуть офіціози - газети "Урядовий кур'єр" та "Голос України". Описуються подробиці офіційних візитів, стисло характеризуються спільні політичні та економічні проекти, наводяться деякі статистичні дані, зокрема, щодо товарообігу, інвестиційної діяльності та ін. Нерідко повідомлення та аналітичні статті, що так чи інакше торкаються питань польсько-українських відносин, друкуються і в інших виданнях, особливо багато їх у пресі регіонів, які безпосередньо межують з територією Польщі, та в часописах з економічних проблем.

Тема польсько-українського співробітництва посідала в українській пресі 90-х років важливе місце. Значною мірою це пояснюється великою інтенсивністю офіційних контактів на рівні вищих посадових осіб держав; в останні роки президенти Польщі та України зустрічалися по кілька разів на рік, з великою інтенсивністю відбувалися й міжурядові контакти. Повідомлення про такі події в газетах "Урядовий кур'єр" та "Голос України" були

дуже численними і, як правило, супроводжувалися короткою характеристикою динаміки польсько-українських відносин, наведенням статистичних даних, цитат з висловлювань учасників офіційних зустрічей. Але матеріали названих вище видань не містять ґрунтовного аналізу двосторонніх відносин і уникають критичних оцінок дій керівних державних органів - як українських, так і польських. У них лише коротко характеризуються основні напрямки двосторонньої політичної та економічної співпраці, наводяться окремі факти, повідомляються нечисленні дані стосовно динаміки товарообігу між Польщею та Україною, взаємного інвестування тощо. Провідною у цих публікаціях є теза про стратегічне значення двосторонніх відносин для обох країн, про взірцевість цих відносин, значні успіхи і великі перспективи співробітництва Польщі та України в усіх сферах двосторонніх відносин. Негативно оцінюється лише стан прикордонної інфраструктури; недостатня кількість і низька пропускна спроможність кордонних переходів називаються однією з головних причин того, що, як постійно повторювалося під час офіційних та робочих зустрічей і прес-конференцій, рівень торгово-економічного співробітництва не відповідав потенціалу сторін. Іншою причиною, як визнавали керівники польських та українських керівних державних органів на шпальтах газет, була кризова ситуація в українській економіці та правовій системі, відсутність сприятливого економічного клімату, зокрема, розповсюдженість корупції, недосконалість правової бази України. Але тенденцією публікацій "Урядового кур'єра" та "Голосу України" було висвітлення відносин України з Польщею як одного із стовпів української дипломатії, як таких, що перебувають у стані, близькому до ідеального, і мають ще кращі перспективи.

Критику на адресу зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної політики України та польської сторони дозволяли собі лише поодинокі органи українських мас-медіа. Слід згадати, насамперед, статтю С.Гончаренка (це прізвище було, на думку багатьох знавців українських мас-медіа, псевдонімом автора) у тижневику "Дзеркало тижня" "Міфи української дипломатії". Публікація спричинилась до досить гучного скандалу, оскільки в ній надзвичайно гострій критиці було піддано діяльність МЗС України і особисто міністра

закордонних справ Б.Тарасюка. Один з розділів статті, під назвою "Міф про роль Польщі в європейському векторі України", був цілком присвячений критиці політики України щодо Польщі. Автор статті стверджував, що керівники українського зовнішньополітичного відомства переоцінювали роль Польщі у зміцненні української економіки: "Український ринок для Польщі значить більше, ніж польський - для України. А після вступу Польщі до ЄС їй стане ще важче... Віддаючи належне привітному сусіду, не треба переоцінювати його вплив на події і на рішення, які приймають інші. Польща ще сама не встигла твердо стати на ноги, її голос не чути у впливових організаціях, країна не має потенціалу для інвестицій в нашу економіку. Нам слід пам'ятати свою історію і оцінювати події не лише крізь призму сьогоденних проблем. Так буде не завжди" [15].

Зовсім інші оцінки були висловлені у статті В.Піховшека, яку надрукувало "Дзеркало тижня" роком раніше. В.Піховшек назвав відносини нашої держави з Польщею "зразком того, які стратегічні відносини потрібні Україні" [16]. Усім діям польської сторони цей автор дав дуже високу оцінку. З української ж сторони, в цілому, на думку В.Піховшека, також було проявлено добру волю до співробітництва, але розвитку двосторонніх відносин заважала відсутність кардинальних реформ в українській економіці.

Більш конкретно назвав винуватців гальмування двосторонніх відносин Г.Шманько у статті, присвяченій розбудові Євроregionу "Карпати". Г.Шманько, зокрема, негативно оцінив діяльність економічних служб органів державного управління та місцевого самоврядування Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, дорікнувши їм у тому, що ці структури "дуже мало перейняли в реформі господарства у своїх польських партнерів" [17].

На шпальтах українських газет та часописів висловлювалися різноманітні, навіть полярні думки стосовно ролі тієї чи іншої сфери двосторонніх відносин у загальному комплексі стосунків між Польщею та Україною. Зокрема, значні розбіжності мали місце в оцінках значення економічних зв'язків для польсько-українського стратегічного партнерства.

У другій половині 90-х років у матеріалах українських мас-медіа значно частіше, порів-

няно з попередніми роками, характеризувалися економічні аспекти польсько-українських відносин як наріжний камінь у співробітництві між двома країнами. На цьому постійно наголошували у своїх заявах українські офіційні особи, цю думку висловлювали і представники Польщі. Наприклад, "Урядовий кур'єр" від 10 жовтня 1996 р. наводить слова Посла РП в Україні Є.Бара: "Безперечно, основою українсько-польських відносин має стати широке співробітництво в економічно-торговельній галузі" [18].

Тим часом, польські та українські урядовці ще на початку 90-х років були єдині в оцінці господарських аспектів двосторонніх відносин як пріоритетного напрямку розвитку. Наприклад, наприкінці 1992 р. під час бесіди у посольстві України в Республіці Польща Прем'єр-міністр Польщі Г.Сухоцька "погодилася, що найважливішим завданням, яке необхідно розв'язати в першу чергу, є відродження на нових засадах торгово-економічного співробітництва" [19].

Зважаючи на численні аналогічні згадки в документах з історії польсько-українських відносин 1991-1999 рр., у публічних заявах

польських та українських політичних керівників, слід зазначити, що ступінь дослідженості економічних аспектів польсько-українських відносин не відповідає ступеню їхньої значущості, адже політичним питанням в історіографічних та публіцистичних працях, присвячених відносинам між Польщею та Україною, було приділено значно більше уваги, ніж економічним. І хоча в публіцистиці ця диспропорція була виправлена наприкінці 90-х, в історичній науці вона поки що залишається.

Отже, оцінки, висловлені в історичних та публіцистичних працях, досить різні, інколи полярні, а головне, - висвітлюють далеко не всі аспекти і періоди польсько-українських відносин 1991-1999 рр. У деяких публіцистичних працях відчувається тенденційність, політичне замовлення. Немає цілісної картини й політичних польсько-українських взаємин усього цього періоду. Таким чином, історія польсько-українських відносин 1991-1999 рр. ще не вивчена українськими істориками та публіцистами настільки, наскільки вона є актуальною, а отже - потребує ґрунтовної розробки у дисертаційному дослідженні.

1. Бжезинский З. Большая шахматная доска: Господство Америки и его геостратегические императивы. - М., 1999; Копиленко М.Л., Чумак В.М. Внутрішні фактори зовнішньої політики / Національний інститут стратегічних досліджень. - К., 1997; Кулініч МА. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки. - К., 1994; Кучма Л.Д. Шляхом радикальних економічних реформ. - К., 1994; Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б.Д.Лановика. - К., 1999; Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. - К., 1994; Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Г.Н.Клименко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н.Клименка, В.П.Нестеренка. - К., 1997; Соколенко С.І. Сучасні світові ринки та Україна [Наук. вид.]. - К., 1995; Шахов ВА., Мадіссон В.В. Україна у світовому співтоваристві: Матеріали до лекційного курсу "Міжнародна політика держави" / Українська Академія державного управління при Президенті України. - К., 1996.

2. Там само. - С. 14.

3. Там само.

4. Горун Д.О. Українсько-польські відносини (1991-1997 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук - Одеса, 1999. - С. 2.

5. Глібов В., Горун Д. Українсько-польські взаємини в пострадянський період // Політика і час. - 1997. - № 5-6. - С. 15-21.

6. Там само. - С. 17-18.

7. Там само.

8. Васильєв Д., Чекаленко Л. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ ст. // Нова політика. - 1998. - № 4. - С. 13-17.

9. Там само. - С.17.

10. Там само.

11. Пирожков С., Крамаревський О. В контексті загальної архітектури безпеки // Політика і час. - 1996. - № 1.

12. Там само. - С.22.

13. Глібов В., Горун Д. Українсько-польські взаємини в пострадянський період // Політика і час. - 1997. - № 5-6.

14. Там само. - С. 21.

15. Гончаренко С. Мифы украинской дипломатии // Зеркало недели. - 1999. - 17 июля (№ 28). - С. 2.

16. Пиховшек В. Самый стратегический партнер // Зеркало недели. - 1998. - 4-10 июля (№ 27). - С. 4.

17. Шманько Г. ...І кордони не в заваді // Політика і час. - 1995. - № 11. - С. 52.

18. Бар Є. Україна - один з головних партнерів Польщі // Урядовий кур'єр. -1996. - 10 жовтня. - С. 2.

19. Архів МЗС України. - Справа № 036. - 12/92-398. - Запис бесіди з Прем'єр-міністром Республіки Польща п. Ганною Сухоцькою.

Afanasyev I.Y.

**POLISH-UKRAINIAN RELATIONS 1991-1999 YEARS
IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY
AND JOURNALISTIC WORKS**

This article is the analysis of Ukrainian historiography and journalistic analytical articles, which are devoted to the problems of Polish-Ukrainian political and economical relations 1991-1999; the classification of these works is proposed here. The evaluation of the works of Ukrainian historians and journalists is based on the archive sources.